

kladnička kuća, *Croatica*, tiska školske knjige za djecu drugih nacionalnih manjina, pa tako i

[View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk](#)

brought to you by CORE

podrsku svoje matične domovine, kao što ima bugarska. Kazloge valja tražiti i u mladosti hrvatske države (417-424).

Na kraju možemo zaključiti da je ovaj zbornik izvrstan pokazatelj dugogodišnje suradnje hrvatskih i bugarskih znanstvenika koji ponovno i iznova pronalaze zajedničko povijesno i kulturno naslijeđe, ali i suradnju, što ovom projektu i zborniku daje očekivanu znanstvenu podlogu. Uspješnost skupa se najbolje reflektira u visokoj razini stručnosti koja odlikuje ovaj zbornik radova. Ovaj zbornik ipak ne treba promatrati samo kao doprinos istraživanju bugarsko-hrvatskih odnosa u povijesti, već može služiti kao model monografije koja obrađuje određenu problematiku različitim metodološkim pristupima. Nadamo se da će radovi u ovom zborniku biti višestruko korisni, kako svojim novim pristupom, tako i novim informacijama koje donose, te da će potaknuti i nastavak ovog vrijednog projekta obiju Akademija.

Suzana Miljan

Stjepan Tomašević (1461.–1463.): slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog 11. i 12. studenog 2011. godine u Jajcu, ur. Ante Birin, Hrvatski institut za povijest – Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu, Zagreb 2013., 296 str.

Današnju historiografiju, barem u Hrvata, u bitnome obilježava prigodničarstvo kroz raznorazne skupove. Bez obzira na to jesu li organizirani na međunarodnoj, domaćoj, znanstvenoj ili stručnoj razini, kolektivno podsjećanje na određene povijesne događaje, fenomene, institucije ili ličnosti jednim dijelom ograničava slobodu istraživanja pa čak i samoga izražavanja. Većina ih ovisi o sudjelovanju mladih povjesničara od kojih mnogi žive u uvjerenju da će preko skupova dobiti privremeni ili stalni posao u struci ili pak učvrstiti svoju poziciju u znanosti. Mnogi time gube energiju pa čak i prirodni dar otkrivanja i rješavanja povijesnih fenomena. Da se razumijemo, određeni skupovi itekako su potrebni i nemoguće ih je zaobići. Jedan od takvih održan je 11. i 12. studenog 2011. u Jajcu povodom 550. obljetnice krunjenja posljednjega bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića. Izlaganjima iz različitih historiografskih perspektiva, počevši od hrvatske, preko bosansko-hercegovačke i srpske do mađarske, pružio je prijeko potreban znanstveni dijalog o velikoj prijelomnici kao što je slom srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva iliti dolazak srednjovjekovne Bosne pod osmansku vlast. Uspjeh je bio zajamčen i u 2013. godini očekivano plodonosan.

Prošla je godina mogla biti u znaku 550. obljetnice sloma srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva iliti dolaska srednjovjekovne Bosne pod osmansku vlast. Znajući kakvu je izmjenu mentaliteta i geopolitičku projekciju izazvalo osmansko usidrenje na zapadnom Balkanu, sam je događaj morao u Hrvata skrenuti veću pažnju od hvalevrijednih rezultata rečenoga skupa donesenih u zborniku *Stjepan Tomašević (1461.–1463.): slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva*. Zapazili smo da je velika prijelomnica 1463. obilježena i u bosanskohercegovačkoj javnosti: najprije okruglim stolom sarajevskoga Instituta za istoriju *550 godina od osmanskog osvajanja srednjovjekovne Bosanske kraljevine* (14. V. 2013.), a vrlo brzo u organizaciji Franjevačke teologije u Sarajevu i Društva za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije “Stanak” javnim predavanjem *Pad Bosne 1463. u svjetlu ugarsko – bosanskih odnosa* Dubravka Lovrenovića (27. V. 2013.). Većina referata okrugloga stola objavljena je u zborniku *Osmansko osvajanje Bosanske kraljevine* (2014.).

Zbornik *Stjepan Tomašević (1461.–1463.): slom srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva* objedinjuje priloga koji uopćeno govoreći raščlanjuju uzroke i posljedice Tomaševićeva krunjenja.

Pod uredničkom rukom Ante Birina izdavački ga supotpisuju Hrvatski institut za povijest u Zagrebu te Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu.

Prvi je *Historiografija o padu Bosanskog Kraljevstva* Emira O. Filipovića s Odsjeka za historiju Filozofskoga fakulteta Univerziteta u Sarajevu (11-28). Njime je pružen kronološki uvid u cjelokupnu historiografiju koja se tiče sloma srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva. Prilog počinje osvrtom na dubrovačka i dalmatinska pera 16. i 17. stoljeća, nastavlja se kroz hrvatsku, bosansko-franjevačku, bosansko-muslimansku i mađarsku prizmu 18. i 19. stoljeća te završava kritičkim propitivanjem utjecajnijih radova na rečena gibanja Franje Račkoga, Ante Kneževića, Lajosa Thallóczyja, Vladimira Ćorovića, Marka Perojevića, Mihaila Dinića, Dominika Mandića, Ante Babića, Sime Ćirkovića, Srečka M. Džaje i Marka Šunjića. Kratko su na kraju naznačena relevantna postignuća Mladena Ančića i Dubravka Lovrenovića kao suvremenih historiografskih predstavnika. Sam pak autor zaključuje da je slom srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva rezultat suodnosa Bosanskoga Kraljevstva i Osmanskoga Carstva u procesu dugoga trajanja započeta još 1386. godine s prvim sučeljavanjem bosanskih i osmanskih snaga.

Sljedeći je prilog *Pad Bosne 1463. prema osmanskim narativnim izvorima* Dina Mujadževića iz Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest u Slavonском Brodu (29-45). Donesena su dva poznata ali i nezapažena narativna vrela na osmanoturkskom jeziku iz 15. stoljeća. Prvo je djelo Aşıqpaşazadea, najpoznatijega ranoosmanskoga povjesničara i suvremenika samih događaja, koji slom srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva promatra kroz osvajačku religijsku legitimaciju, smatrajući je posljedicom moralnoga pada bosanskoga plemstva i obijesnoga ponašanja njihova vladara. Drugo je djelo Dursun-bega, državnoga službenika koji je sudjelovao najprije u osvajanju srednjovjekovne, a potom i u branjenju osmanske Bosne. Slom srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva također je stavio u kontekst borbe dobra (islama) i zla (dža-hi-lijet) očovječena u nevjerničkom i zlokobnom bosanskom vladaru koji je sjeo na prijestolje umorstvom vlastita oca, odbacio plaćanje glavarine i razvrgnuo davno sklopljene sporazume s Osmanskim Carstvom. Bosnu pak smatra planinskom zemljom stasita i lijepa naroda koji je pružio žestok otpor Osmanlijama.

Kako je popraćen *Kraj srednjovjekovnog Bosanskog Kraljevstva u dubrovačkim izvorima* (47-67), iscrpno je donijela Zdenka Janeković Römer iz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku. Kroz zapisnike dubrovačkih vijeća, ponajprije Senata, tijekom 1463. i 1464. godine uočila je silne napore Dubrovačke Republike da ojača obrambenu infrastrukturu, poglavito dubrovačke i stonske fortifikacije, da dodatno naoruža svoju vojsku i da poveća broj svojih vojnika. Bez obzira na to što je uz Dubrovčane doskora stajao jedino papa, dubrovačka je diplomacija darovima i obećanjima uspjela izboriti isti trgovački i državni status u sultana kao što je to uspijevala s vladarima iz zaleđa u prethodnim razdobljima. Zanimljivi su podatci o bosanskim izbjeglicama nakon sloma kraljevstva među kojima su prednjačile žene i djeca dostojanstvenika, reakcije i strah zbog njihova boravka te tiha podrška Korvinovim ambicijama. Od brojnih narativnih vrela izdvojit ćemo Ivana Marina Gundulu iz 18. stoljeća koji je zabilježio živu predaju o sv. Vlahu koji je čudesno 1464. zaustavio Turke na Sutjesci i time spasio svoj grad. Slom Bosanskoga Kraljevstva i dolazak Osmanskoga Carstva bitno su utjecali na Dubrovačku Republiku koja će postati svojevrsnim posrednikom robe i informacija između vjerski oprečnih civilizacija. Cijenu svoje slobode, onu često zazivanu *libertas*, Dubrovčani će plaćati desetorostrukim povećanjem danka Osmanlijama, s početnih 1500 na 15 000 dukata.

Južne granice Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva u vrijeme Stjepana Tomaševića u obzorju su Borislava Grgina s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (69-78). Budući da se vladari s prostora civilizacijskih procjepa nužno bave ambivalentnom politikom zbog vlastita opstanka, pratio je držanje ugarsko-hrvatskoga vladara Matijaša Korvina prema ta-

kvima. Uočio je da je Korvin jednako prepustio sudbini vlaščkoga kneza Vlada III. Ťepeša i bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića, smatrajući ih neposlušnim vazalima, u slijedu: osmanski napad – poziv vazala u pomoć – pokretanje Korvinove vojske – zastoj kraljevske vojske – poraz vazala. U oba se slučaja aktivirao nakon kobnoga udesa kako bi zaštitio svoje granice od daljnje ekspanzije Osmanskoga Carstva. U promidžbene se svrhe koristio promašenom misijom Nikole Modruškoga i njegovim optužbama protiv bosanskih heretika premda je jasno da je neoprostiv grijeh Stjepana Tomaševića zapravo bilo njegovo krunjenje rimskom krunom bez budimske privole.

Matijaša Korvina izravno se dotiču radovi medijevista s Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, *The Political Background in Hungary of the Campaign of Jajce in 1463*. (Političke okolnosti u Ugarskoj glede pohoda na Jajce 1463. godine) Tamása Pálosfalvyja i *The Castle of Jajce in the Organisation of the Hungarian Border Defence System under Matthias Corvinus's* (Utvrdna Jajce u ugarskom pograničnom sustavu u vrijeme Matijaša Korvina) Richárda Horvátha. U prvom se prati trnovit i dugotrajan Matijašev put od kraljevskoga izbora do konačnoga krunjenja (79-88). Protuosmanski savez s bosanskim kraljem i srpskim despotom koji je označen prvim njegovim međudržavnim potezom nakon kraljevskoga izbora izjavio se zbog unutrašnjih problema pa je Srpska Despotovina najvećim dijelom pala zbog njegova izostanka. Bio je zaokupljen slamanjem bliskih suradnika i vodećih velikaša. No, osvajanje Jajca i utvrđivanje Jajačke banovine kao obrambene jedinice Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva s kojim su se djelomično zaustavili osmanski prodori prema panonskom bazenu pokazali su se odsudnim da se Korvin bez ikakva protivljenja konačno okrunio krunom sv. Stjepana. Kronološki i tematski nastavak priložen je u drugom radu koji jajačku utvrdu i banovinu pozicionira u pograničnom sustavu Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva (89-98). S utvrđivanjem južnih granica Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva započeto je još za Žigmunda pa je samo oko Beograda na Dunavu bilo utvrđeno 17 gradova. Ipak, učinkovita organizacija teritorijalne obrane Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva postavljena je tek za Korvina nakon sloma srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva kada su ustrojene nove vojno-administrativne jedinice povezivane s postojećim teritorijalnim cjelinama. Tako je dobrih šezdesetak godina za postojanje i funkcioniranje Jajačke ili Bosanske banovine najodsudnija bila, iz mađarske perspektive Slavonska banovina.

Prilog *Bosanska vlastela u oslobađanju Jajca od Turaka 1463. godine* Đure Tošića iz Istorijskoga instituta u Beogradu potaknut je autorovom otkrićem pogrešno datirana i protumačena pisma Antonija de Canala o bosanskim prilikama, objavljena 1987. u Sarajevu (99-108). Raščlanjujući ljude, mjesta i događaje iz pisma, otkriveno je da je riječ o hercegu Stjepanu Vukčiću Kosači i njegovu sinu Vladislavu koji su se nakon sloma srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva izmirili i prigrlili ugarsko-hrvatskoga kralja. Stoga ne iznenađuje, zaključuje Tošić, da je u kaznenoj vojni Emerika Zapolje, budućega bosanskoga namjesnika, sudjelovao i Stjepanov sin Vladislav kao i prilikom Korvinova zauzeća Jajca.

O obitelji bosanskog protukralja Radivoja Ostojića s podnaslovom prilog rasvjetljavanju brač-nih veza posljednjih Kotromanića s plemstvom iz dravsko-savskog međurječja progovorio je Stan-ko Andrić iz Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povi-jest u Slavonskom Brodu (109-132). Preko mađarskih vrela propitana je bračna veza slavon-ske plemkinje Katarine Veličke i bosanskoga protukralja Radivoja Ostojića, njihovo podrijetlo, burni životni putovi, raspršeni posjedi i mogući potomci. Utvrđeno je da se Katarina u dra-matičnim danima srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva preko Dalmacije vratila u rod-nu Požešku županiju i nakon izvjesna vremena da se udala za vlastelina iz susjedstva. Nje-zin suprug Radivoj i maloljetni sin Tvrtko pogubljeni su odmah po zauzeću Ključa. Drugi pak sin Matija preživio je prešavši na islam, a nekoliko je godina nepriznato nosio kraljevski na-slov kao osmanski vazal.

Da je *Uloga plemstva s područja današnje Slavonije u obrani Jajačke banovine* desetljećima bila od presudne važnosti za obranu južnih granica Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva (133-149), svojim je prilogom upozorila Marija Karbić iz Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest u Slavonskom Brodu. Nakon Korvinova zauzeća sjevernih dijelova nekadašnjega Bosanskoga Kraljevstva ustrojena je Jajačka banovina. Budući da je uz Srebreničku bila južni štit savsko-dravskoga međurječja, zbog njezine je obrane posebno Slavonija bila jedna od najopterećenijih zemalja krune sv. Stjepana. Iz Slavonije su dolazili i najredovitiji njezini opskrbnici, vitezovi pa i banovi. Neki su se poput požeskoga plemića Emerika Zapolje, budućega dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga bana, bosanskoga upravitelja i ugarskoga palatina, istaknuli već u Korvinovu vojnom pohodu na Bosnu, a neki su poput srijemskoga velikaša Nikole Iločkoga, naslovnoga bosanskoga kralja, učinkovito zaustavljali osmanlijske prodore na južnim granicama. Korvinova imenovanja Berislavića Grabarskih na položaje jajačkih i srebreničkih banova najodsudnije su djelovala na ustrajnu obranu samih granica jer su držali posjede u izravnom doticaju s Osmanlijama. Stoga su Berislavići Grabarski pružali optimalnu logističku potporu i imali dodatnu braniteljsku motivaciju. U obranu Jajačke banovine uložili su silna vlastita sredstva. No, potezi posljednjih Jagelovića s oduzimanjem prihoda jajačkih banova iz opatije u Bijeloj i nedostatnim slanjem novčanih sredstava iz kraljevske riznice utjecali su uzmake pred Osmanlijama. Micanje Berislavića Grabarskih s banskoga položaja 1513. te Zapoljin poraz od Ferdinandovih snaga 1527. označit će kraj Jajačke banovine i utvrđene južne granice Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva.

Sljedeći prilog *Knezovi Blagajski i tvrđi grad Blagaj nakon osnutka Jajačke banovine 1464. godine* Hrvoja Kekeza s Odjela za povijest Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta u Zagrebu potvrđuje ono što se s određenim krajem na crti bojišnice događalo kada bi mu permanentno izostajala opskrba i vojna pomoć (151-177). U krajnjem slučaju izgubio bi ne samo stanovništvo već i državni i civilizacijski okvir. Slično se dogodilo s Blagajom, strateški važnim gradom Jajačke banovine u sanskoj dolini iz kojega se štitio prilaz u Donje Pounje. Blagaj je do učestalijih osmanlijskih provala rezidencijalno središte knezova Blagajskih koji su u branjenju vlastitih posjeda bili jedna od najustrajnijih porodica u južnoj Slavoniji. Zbog svojih su se posjeda povremeno držali Osmanlija i ulazili u sukob sa susjednim Zrinskim. Radom su razriješene neke historiografske dvojbe kao što su izbjeglički put bosanske kraljice Mare, sudbina kraljevske riznice, razlozi Špirančićeva boravka u Blagaju i godine pada, oslobođanja i konačnoga pada Sanske doline i grada Blagaja pod osmansku vlast.

Ego a puero baptizatus fui et litteras Latinas didici... u naslovu je rada Tomislava Galovića s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (179-219), označena kao *Prilog proučavanju latinske pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni (s posebnim osvrtom na 15. stoljeće)*. Latinski je dio iz pisma kralja Stjepana Tomaševića upućena papi Piju II. kojim je bosanski kralj tražio preko pape zapadnoeuropsku pomoć protiv Osmanlija. Bosanski kralj svjedoči da je kršten kao dječak i da ima latinsku naobrazbu, a u nastavku da je čvrsto prigrlio kršćansku vjeru bez ikakva straha, za razliku od svoga oca. Izjava o latinskoj naobrazbi nije prigodničarska, već je odraz stvarne prisutnosti latinske kulture u srednjovjekovnoj Bosni kao rubne zemlje zapadnoga kršćanstva. Stoga je propitan cjelokupni latinitet bosanskoga srednjovjekovlja, ispisana su njezina epigrafička, diplomatska i narativna latinska vrela, pružen je kritički osvrt na dosadašnja istraživanja i postavljen je valorizacijski temelj za buduća promišljanja.

Naredni rad *Crkve i njihovi patroni u srednjem vijeku u Bosni i Hercegovini* Andrije Zirduma, franjevca Bosne Srebrene iz Žeravca, pokazuje da je rijetko koje srednjovjekovno mjesto današnje Bosne i Hercegovine bilo bez crkve i da su nakon osmanskih osvajanja i primjene šerijatskoga prava rijetko gdje preživjele ranonovovjekovno razdoblje kao građevine ili kršćanske bogomolje (221-233). Na tlu je Bosne i Hercegovine locirano preko 460 srednjovjekovnih crkava i preko 200 crkvenih zaštitnika, a hagiotopografski najviše ih je bilo posvećeno sv. Mariji, sv. Jurju, sv. Petru, sv. Križu, sv. Iliji, sv. Mihovilu i sv. Martinu.

Posljednji prilog brojem stranica je najveći i recepcijski će vjerojatno biti najzapaženiji. Riječ je o *Sudbini posmrtnih ostataka kralja Stjepana Tomaševića 1463. – 1888. – 1992. – 1999.* Jakše Raguzića s Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu (235-282). Obrađen je prijeporan ideologem bosansko-hercegovačke prošlosti – relikvija bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića. Pružena je iscrpna historiografska priča tko je, kako i kada pogubio Stjepana Tomaševića i zanimljiva narodna predaja o mjestu kraljeva posljednjega počivališta. Od 1888. kada je Ćiro Truhelka na lokalitetu Kraljev grob nedaleko od Zastinja iskopao kostur zrelije dobi s tragovima zlostavljanja, povremeno se među bosansko-hercegovačkim narodima javljaju političko-vjerska sporenja o etničkoj i konfesionalnoj pripadnosti Stjepana Tomaševića i izvorima državnosti njegova kraljevstva. Od 1999. posmrtni ostatci Stjepana Tomaševića, položeni u stakleni sarkofag, čuvaju se u franjevačkom samostanu u Jajcu. Tijekom posljednjega rata i poraća relikvije Stjepana Tomaševića bile su simbol zaraćenih strana, poglavito između Hrvata i Bošnjaka, a samim time i predmet dnevnopolitičkih i inih sporova. Radu su priložena tri izvješća neposrednih svjedoka iskapanja kraljevih posmrtnih ostataka.

Zborniku je priložen prigodni urednikov *Proslov* (7-8) kao i kazala (283-296). Zaključno se može reći da je riješio određene dvojbe bosanskoga srednjovjekovlja. Pokazao je da srednjovjekovna Bosna nije šaptom pala pod Osmanlije, da je njezin pad psihotično djelovao u hrvatskim krajevima, da je kasnosrednjovjekovna Slavonija najaktivnije bila uključena u pokušaj restitucije Bosanskoga Kraljevstva i grčevite obrane prekosavskih krajeva koji su postali južnim granicama Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva.

Ivan Botica

Impressions: Byzantine Thessalonike through the photographs and drawings of the British School at Athens (1888-1910), gl. ur. Aristoteles Mentzos, Center for Byzantine Research – Charitable Fraternity of Thessaloniki, Thessaloniki 2012., 238 str.

Knjiga grupe autora pod naslovom *Impressions*, svojevrsni je katalog objavljen povodom izložbe kojom je proslavljena stogodišnjica oslobođenja Soluna od turske vlasti (2012.). Solun je predstavljen kroz stare fotografije i crteže njegove arhitektonske baštine i popratne tekstove o pojedinim građevinama. Kako je riječ o vrlo poznatim i važnim građevinama, većinom crkvama koje imaju posebno mjesto u kontekstu razvoja starokršćanskog i bizantskog graditeljstva, recentne informacije o stanju njihovog istraživanja i novim spoznajama bit će, svakako, zanimljive širokom krugu stručnjaka. Svi tekstovi objavljeni su dvojezično, na grčkom i engleskom jeziku

Knjiga je nastala zahvaljujući suradnji dviju institucija: Centra za bizantska istraživanja Aristotelovog sveučilišta u Solunu i Britanske škole u Ateni. Stoga se na početku nalaze predgovori čelnika navedenih institucija (Aristotelis Mentzos i Catherine Morgan) i osvrt na značenje dokumentarnih zapisa o Solunu i ulogu britanskih arhitekata krajem 19. i početkom 20. st. (Amalia G. Kakissis – Dimitra Kotoula, *Byzantium and British architects*, 12-33). U osvrtu na dokumentarni materijal o Solunu, dani su iscrpni podaci o njegovom nastanku i značenju. U Britanskoj školi u Ateni danas je smješten Byzantine Research Fund Archive. U tom Arhivu oko 1.500 crteža i 1.000 fotografija nastalih između 1888. i 1949. daju podatke o bizantskoj umjetnosti i arhitekturi. Najveći pojedinačni odsječak pripada Solunu i dokumentaciji solunskih građevina – oko 358 crteža i 286 fotografija. Tu su i zabilješke s terena, pisma itd. Dokumentacija koja se tiče Soluna počela se stvarati 1888. g. Tada su studenti arhitekture, Robert Weir Schultz i Sidney Howard Barnsley, boravili u Solunu i snimali i crtali spomenike i građevine. Upravo su njihovi radovi najviše zastupljeni u novoj knjizi. Nešto kasnije u Solunu djeluju Walter Sykes George, William Harvey i Peter Megaw, čiji su radovi također predočeni u knjizi.